

ACHTER DE SCHERMEN

nieuwsbrief van het Willem Elsschot Genootschap v.z.w.

jaargang 7 — nummer 3-4
augustus 2005

Elsschot als icoon

De Antwerpse schepen van cultuur Philip Heylen heeft grootse plannen met Willem Elsschot. Wat James Joyce is voor Dublin, Franz Kafka voor Praag, Goethe voor Weimar en Fernando Pessoa voor Lissabon, moet Willem Elsschot worden voor Antwerpen: dé literaire ambassadeur van de stad. Een verstandige keuze van de schepen, want hij beseft natuurlijk als geen ander dat hij daarbij op de enthousiaste inzet kan rekenen van de leden van het Willem Elsschot Genootschap. 2007 wordt de grote start, want dan is het 125 jaar geleden dat Willem Elsschot werd geboren. Tientallen ideeën liggen op de discussietafel en Michaël Vandebriel en Max Temmerman van Antwerpen Boekenstad starten dit najaar met de voorbereidingen.

Op 20 april kende het vijfde benefietdiner *Lijmen bij dwaallicht* een literair hoogtepunt. Vlaanderens bekendste strafpleiter, Piet Van Eeckhaut, ontleepte zijn fascinatie voor de vriendschap tussen Boon en Elsschot op een bewogen en sublieme manier. Een staande ovatie beloonde zijn meesterlijk en aangrijpend pleidooi. De beknopte weergave van deze redevoering, die op 30 april werd gepubliceerd in *De Standaard*, kunt u lezen in de bijlage van *Achter de schermen* onder de titel 'De Elsschot-tapes'.

Radio- en tv-presentator Kurt van Eeghem zorgde voor meer dan de aangekondigde literaire uitsmijter. De disgenoten werden opnieuw verwend met een briljante toespraak, eveneens gepubliceerd in *De Standaard* op 7 mei 2005 onder de titel 'De troost van het nutteloze'.

Samen met deze *Achter de schermen* ontvangen de leden de laatste publicaties van het zevende werkingsjaar 2005. Ondertussen stapelen de aanbiedingen zich op. De verzenddozen van 2006 zullen rijkelijk gevuld zijn.

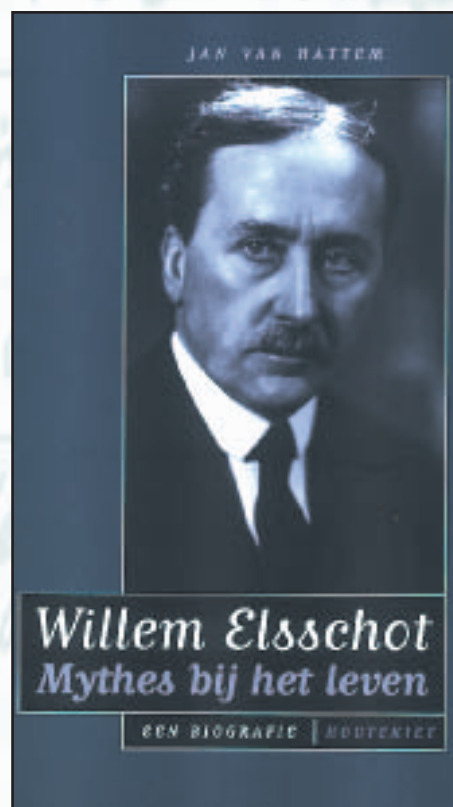
Cyriel Van Tilborgh
Voorzitter

BORMS, BLOK en BELANG

Bedenkingen bij *Willem Elsschot. Mythes bij het leven*
van Jan van Hattem

Matthijs de Ridder

Bij het lezen van sommige boeken vraagt de lezer zich onwillekeurig af waarom ze geschreven zijn en wat ermee wordt beoogd. Neem nu de biografie *Willem Elsschot. Mythes bij het leven* (Antwerpen/Amsterdam, Houtekiet, 2004) van Jan van Hattem, een gewezen jurist die nu alweer geruime tijd als een olifant door de porseleinkast van de Vlaamse literatuurwetenschap raast. Als hij zich al ooit heeft gerealiseerd waarom hij een biografie over Elsschot zou willen schrijven, dan had dat alvast niets te maken met een fascinatie voor het oeuvre, een visie op literatuur of een bepaalde geschiedenis die aan de hand van de Antwerpse schrijver kan worden belicht. We worden simpelweg geconfronteerd met een vorser die er, naar eigen zeggen, tijdens zijn werkzaamheden aan de bibliografie van Elsschot achter kwam dat er hardnekkige onwaarheden over Elsschot de ronde doen. Bovendien hadden zijn voorgangers veel bronnen over het hoofd gezien. Verder lijkt de bezorgdheid van de biograaf niet te gaan, terwijl Van Hattem zich toch een aantal belangrijke vragen had kunnen stellen. Wat is bijvoorbeeld een mythe? Hoe en waarom ontstaat een mythe en in welke omstandigheden is het interessant om de mythe te benoemen en te

ontrafelen? Is dat bijvoorbeeld al het geval als een Elsschotliefhebber een fout maakt die vervolgens in andere publicaties wordt overgenomen? Of zou het interessanter zijn om dat pas te doen als Elsschot zelf bewust een fabeltje in leven houdt? De lezer zoekt tevergeefs naar dergelijke bespiegelingen en zal moeten aanvaarden dat het boek weliswaar onorthodox is, maar slechts uniek genoemd kan worden in het feit dat dit de eerste biografie moet zijn die uit een bibliografie is gegroeid. De gevolgen daarvan zijn te voorspellen. De nadruk van het boek komt te liggen op het zoeken naar en het vinden van fouten en feitjes. De vraag is of dit de meest interessante inzet is voor een biografie. Natuurlijk is het waardevol dat een biografie juiste informatie bevat, maar van feiten alleen kunnen we niet leven. De Elsschotliefhebber zal inderdaad wel willen weten waar de school van zijn geliefde auteur stond en hoe lang hij in welke straat heeft gewoond, maar als hij met een dergelijke opsomming in de hand eenmaal een rondgang langs deze door Elsschot gewijde plekken heeft gemaakt, zal hij iets anders willen weten. Het is de taak van de biograaf om op de fundamenten van de concrete biografie de intellectuele biografie te bouwen. Hoe sterker het fundament, hoe steviger de constructie.

Daar gaat Van Hattem de mist in. Zijn boek is voor het grootste deel gebaseerd op wat er al over Elsschot geschreven is. Of correcter: zijn eigen onderzoek begint pas als hij de gangbare lezing van de feiten niet vertrouwt. Dat levert een aantal vreemde passages op. Een voorbeeld: Van Hattem kan niet leven met de gedachte dat Elsschot zich met Vlaamse en andere politiek zou hebben ingelaten. De Ridder was een politiek onbenul, is zijn stelling. Waarom zou je anders op zulke slecht getimed momenten gedichten over politieke gebeurtenissen schrijven? Dat kan volgens Van Hattem alleen als je politiek onkundig bent. Vervolgens doet hij erg zijn best om een aantal teksten en gebeurtenissen te negeren. Het gedicht dat Elsschot over de vermeende Rijksdagbrandstichter Marinus van der Lubbe schreef, bijvoorbeeld, is volgens hem geen politiek gedicht: 'Denkbaar is dat Elsschot, op de vleugels van de tijd, een algemeen gevoelen wilde uitdrukken en er alles aan deed bij zijn vrienden in de smaak te vallen. Eén der redacteurs van *Forum*, Menno ter Braak, was een fel anti-fascist. Misschien schreef hij het gedicht om indruk te maken op deze redacteur [...]' (p. 229). Sinds Willem Frederik Hermans is alles Denkbaar, maar daar wordt het niet waar-

schijnlijker van. Waarschijnlijker is het dat Elsschot, geschrokken van het nazistische geweld (fascisten woonden in 1934 nog gewoon in Italië), zijn ongenoegen uitte in een gedicht met ontegensprekelijke politieke bedoelingen.

Dergelijke zwakke redeneringen zijn schering en inslag en worden zonder uitzondering veroorzaakt door het dubieuze uitgangspunt van het boek. Bovendien lijkt het erop dat veel van Van Hattems 'vondsten' in de loop van het uitgeefproces fel zijn afgezwakt. Bijna nergens doet hij een pertinente uitspraak. Zijn alternatieve interpretaties zijn altijd 'mogelijk', 'denkbaar' of beginnen met 'misschien', terwijl zijn aanvankelijke argwaan met de grootst mogelijke stelligheid wordt geponeerd. En dat is vreemd want we kennen Van Hattem van zijn overige bijdragen – doorgaans gepubliceerd in het Aalsterse Boonschotschrift *Boelvaar Poef*, dat op de site van uitgeverij Houtekiet *Boelwerf Poef* wordt genoemd – als iemand die nooit om een mening verlegen zit. Hier moeten we het echter doen met een verzameling flauwe suggesties, die in sommige gevallen overigens zeer kwetsend zijn voor dege-

▲ August Borms (collectie AMVC-Letterenhuis, Antwerpen).

nen die iets anders beweren. Journaliste Martine Cuyt zou bijvoorbeeld in haar boek over Elsschot een vervalst document (althans in de ogen van Van Hattem, want dit bewijs past niet in zijn argumentatie) voor echt hebben aangezien, maar de opmerking in kwestie: ‘Dat lijkt op gesjoemel’ (p.98), kan evengoed betekenen dat Van Hattem Cuyt zelf verdenkt van vervalsen. Andere suggesties zijn ronduit waanzinnig. Zo schrijft Van Hattem nadat hij de verwickelingen heeft beschreven rond het al dan niet voorpubliceren van Elsschots roman *Tsjip* in *Forum*, waarbij Marnix Gijsen (Jan Albert Goris) een grote rol speelde: ‘Inmiddels was bekend dat Goris de gemeentelijke dienst zou verlaten om naar New York te vertrekken als Belgisch cultureel ambassadeur. Had dit met Elsschots gewijzigde opstelling te maken?’ (p. 246). Ja, zeer waarschijnlijk wel. Anders zou Gijsen die promotie natuurlijk nooit hebben aanvaard.

Van Hattens wil om de heersende opvattingen te ontcrachten, heeft tot gevolg dat er soms vele tientallen bladzijden niets te beleven valt. Zelf heeft hij geen verhaal en als hij niets te ontcrachten of te fantaseren heeft, volstaat hij met lange reeksen van citaten. Het is waarschijnlijk niet overdreven om te stellen dat het boek voor meer dan de helft uit citaten bestaat; dan eens gemarkeerd in een kleiner lettertype met extra veel marge, dan eens verdekt opgesteld in de lopende tekst. Je vraagt je af waarom Van Hattem zich zo opwindt over de mensen die hij voor een groot deel zijn boek laat vullen. Dat gebeurt zelfs op zo grote schaal dat je gaat hopen dat de uitgever ook de meest geplunderde onderzoekers een percentage van de opbrengsten van het boek zal uitkeren. Het is overigens opmerkelijk dat uitgeverij Houtekiet alles in het werk heeft gesteld om dit boek uit te brengen. Het heeft namelijk, zo geeft ook Van Hattem in zijn dankwoord grif toe, nogal wat moeite gekost om van het aanvankelijke manuscript iets te maken dat min of meer presentabel is. Maar Elsschot verkoopt, dus Houtekiet geeft uit. En dan maakt het blijkbaar niet uit dat het boek na twee grote revisies niet veel meer is dan een opgeblazen boterhamzakje waar nog maar enkele kruimels in zitten. Dat Van Hattem een boek waar hij drie jaar aan heeft gewerkt graag wil publiceren, kan je hem moeilijk kwalijk nemen, maar dat een uitgeverij bereid is om dit soort prietpraat aan de nietsvermoedende consument te slijten, is uiterst laakbaar.

Vlaamse Beweging

Uiteraard valt er in dit boek ook veel te leren over Van Hattem zelf. Hier en daar is het een pijnlijk exposé van zijn eigen frustraties. Bijvoorbeeld aan het begin van ‘Deel II’. Hij begint het hoofdstuk met de mededeling dat Alfons De Ridder na zijn studies werk gaat zoeken. ‘Ary Delen vertelde dat De Ridder een baan als vice-consul had proberen te krijgen’ (p. 67). En dan komt de alles verklarende zin: ‘Een betrekking waar hij door het behalen van zijn graad recht op had’. Recht? Dat is een interessant rechtsgevoel. Ik ben alleen bang dat er niet voldoende banen bestaan om iedereen zijn recht te geven. Heeft iedere licentiaat recht op een onderzoekplaats, alleen omdat hij aan de voorwaarde heeft voldaan? Heeft dan ook iedere student die de kunstacademie afgerond heeft recht op een aan hem of haar gewijd museum? Of – misschien meer ter zake doend – heeft elke jurist recht op een betrekking in zijn beroepstak? En geldt het dan andersom ook? Zouden literatuurwetenschappers zich niet met de geschiedenis van Vlaanderen bezig mogen houden, zoals Van Hattem onlangs in *Boelvaar Poef* beweerde? Die literatuurmensen zouden immers hun eigen geschiedenis niet kennen, stelt hij daar, daarmee uiteraard suggererend dat hij wèl thuis is in deze historie. Ik wil dat van Van Hattem best aannemen, ware het niet dat zijn boek weinig aanleiding geeft om deze gedachte te bestendigen. Als we op pagina 40 bijvoorbeeld een citaat tegenkomen waarin Frederik van Eeden en Domela Nieuwenhuis worden geïntroduceerd als zalvende tegenhangers van de radicalere Parijse anarchisten, weet Van Hattem ons te vertellen dat we hier te maken hebben met *Jan Derk Domela Nieuwenhuis*. Werkelijk? *Jan Derk Domela Nieuwenhuis Nyegaard*? De leider van de meest radicale activistische vereniging, Jong-Vlaanderen, die voor de Grote Oorlog nog een nobele onbekende was? De man die een Koninkrijk Vlaanderen wilde stichten? De rabiate Vlaams-nationalist Domela? Dat

Matthijs de Ridder (1979) studeerde Nederlandse talen en letterkunde in Groningen en Antwerpen. Momenteel is hij verbonden aan het L.P. Boon-documentatiecentrum van de Universiteit Antwerpen, waar hij een proefschrift voorbereidt over de activistische tegentraditie in de Vlaamse letteren. Recent bezorgde hij de *Verzamelde Verzen* van Gaston Burssens (verschijnt oktober 2005) en publiceerde hij onder meer over Louis Paul Boon, Gaston Burssens, Christine D’haen en Kurt Köhler.

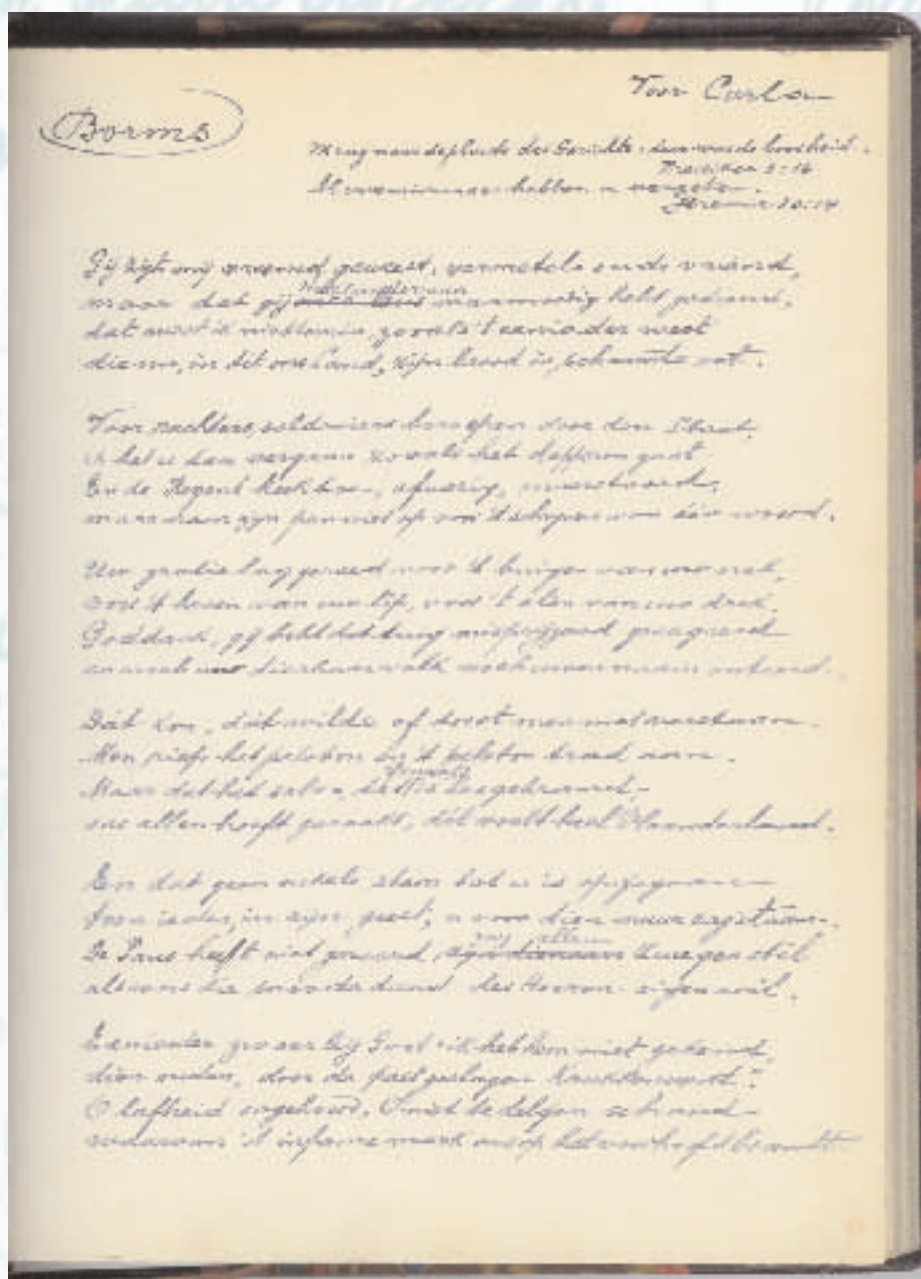
zou een prachtige vondst zijn; even spectaculair als essentieel. Maar het kan natuurlijk niet kloppen. Dit moet de Nederlandse socialist Ferdinand Domela Nieuwenhuis zijn. En we zouden het nog kunnen afdoen als een vergissing als Van Hattem niet zo stellig zou beweren dat hij de Vlaamse geschiedenis door en door kent. Hoe anders zou je tot de gewaagde conclusie kunnen komen dat Elsschot geen flamingant zou zijn, terwijl vele bronnen (niet in de laatste plaats de brieven en interviews van Elsschot zelf) precies het tegenovergestelde beweren? Daarvoor moet je stevig in je schoenen staan en het is maar de vraag of iemand die een van de beruchtste Vlaams-nationalisten

niet van een van de grondleggers van het Nederlandse socialisme kan onderscheiden voldoende geloofwaardigheid bezit.

Van Hattens grote frustratie is dat hij nooit via de officiële weg het 'recht' heeft verworven om zich met literatuurgeschiedenis bezig te houden. Een recht dat hij blijkbaar ten koste van anderen wil verwerven. Dan is het natuurlijk wel raadzaam om zelf vlekkeloos werk af te leveren.

Dat geldt ook voor het hoofdstuk dat de trots van het boek had moeten worden: de met veel bombastie aangekondigde 'onthullingen' over Elsschots

Bormsgedicht. Eindelijk zou iemand eens verklaren waarom Elsschot zo vlak na de Tweede Wereldoorlog uitgerekend een gedicht opdroeg aan Borms. Het is een delicate kwestie die destijds veel stof deed opwaaien in Elsschots vriendenkring en die ook tegenwoordig nog voldoende leeft om een aantal boze *Knack*-lezers (het hoofdstuk werd in *Knack* voorgepubliceerd) verontwaardigde brieven te laten schrijven. Reden van deze woede? Van Hattens eigenaardige manier van waarheidsvinding. Geheel volgens de interne logica van het boek is Van Hattem het namelijk oneens met de stelling dat 'Borms' een politiek gedicht is. In plaats daarvan meent hij dat het gedicht onderdeel was van Elsschots *cunning plan* om de aandacht af te leiden van de zaak van zijn van collaboratie verdachte schoonzoon Georges Kelner. Dat Van Hattens argumentatie geen steek houdt, is ondertussen al voldoende aangetoond door Jan Maniewski, kleinzoon van Elsschot en stiefzoon van Kelner. Het feit dat zijn poging tot verklaring niet klopt, is hier ook niet het grootste probleem. Kwalijker is het dat Van Hattem zich geen moment bewust is van zijn verantwoor-

Handschrift van 'Borms' in het poëziealbum van de veertienjarige Carla Walschap (collectie Carla Walschap).

Achter de schermen

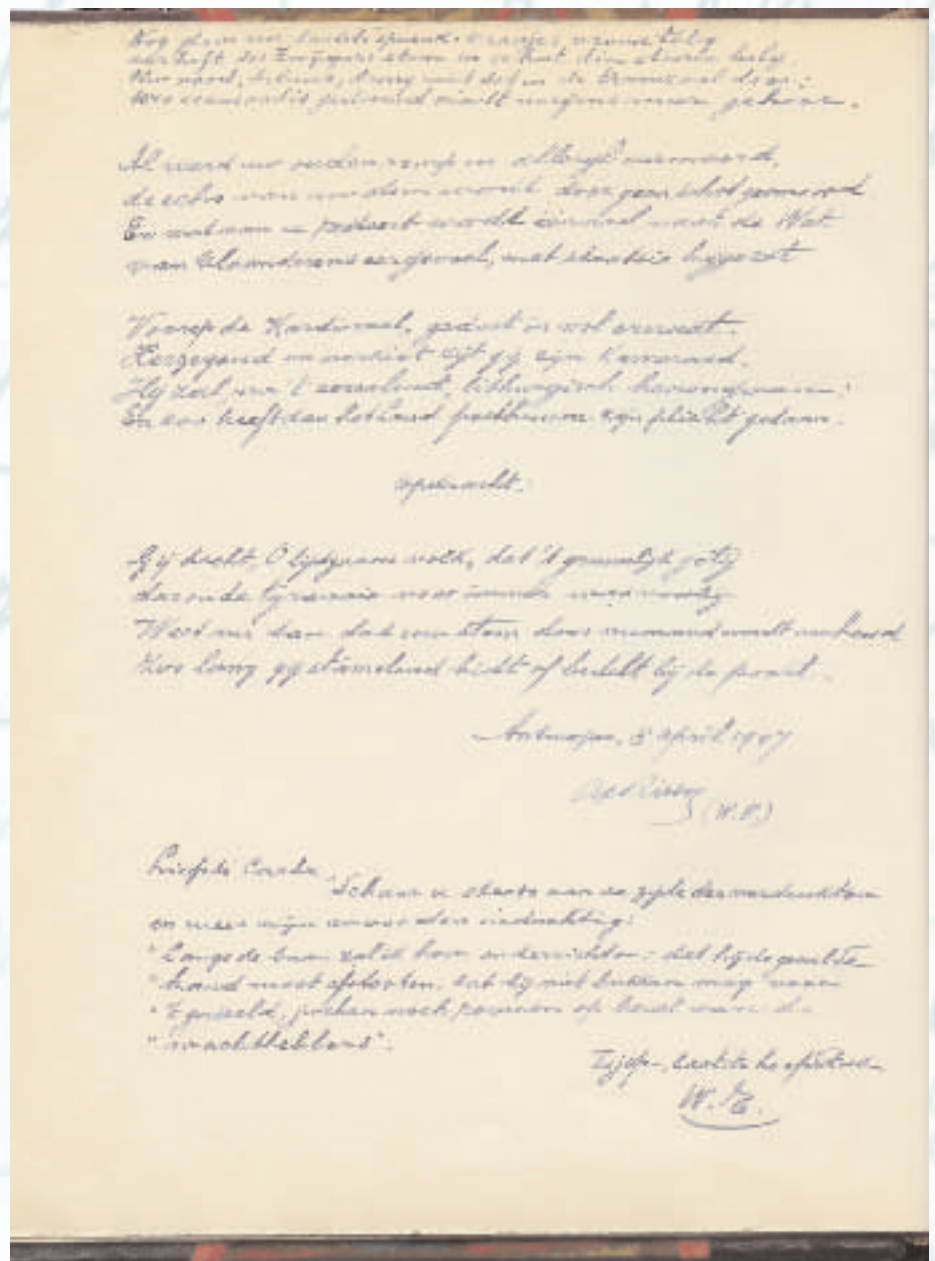
delijkheid als biograaf om, rekening houdend met het materiaal en de context, tot een reconstructie van de feiten te komen. Van Hattem heeft helaas andere belangen. In zijn poging om de geschiedenis in te gaan als de scherpe geest die de sleutel heeft gevonden, gaat hij voorbij aan alle complicerende factoren. Het gedicht wordt volkomen uit zijn context getrokken en op een haast ahistorische manier gepresenteerd. Van Hattem lijkt zich geen moment te hebben afgevraagd welke functie dergelijke gedichten vanuit een historisch perspectief zouden kunnen vervullen, laat staan dat hij zich bekommert om het belang van dergelijke literatuur voor de huidige letteren.

Borms

Laten we een kleine wandeling maken door de geschiedenis. Het is 4 augustus 1914 en de Duitsers schieten zich een weg door België. Negen dagen later laat de vurige flamingant August Borms weten de kant van België te kiezen en zich te zullen verzetten tegen de bezetter. Vanaf dat moment legt Borms een parcours af dat hem via een loyaal Belgisch flamingantisme en later een gematigd activisme (de term die de bereidheid tot medewerking met de bezetter in de Eerste Wereldoorlog uitdrukt) naar een radicaal separatisme zou leiden. Vervolgens is hij betrokken bij de oprichting van de zelfuitgeroepen activistische schaduwregering, de Raad van Vlaanderen, en hoort hij bij de zeven leden van die raad die in 1917 op audiëntie gaan bij de Rijkskanselier in Berlijn. Aan het eind van dat jaar wordt op voorstel van Borms zelfs de onafhankelijkheid van Vlaanderen uitgeroepen. Begin 1919 wordt Borms gearresteerd. Hij probeert tijdens zijn proces geen verzachtende omstandigheden aan te dragen, maar stuurt juist aan op een zware straf om een martelaar van de Vlaamse

strijd te kunnen worden. Dit opzet slaagt. Borms wordt ter dood veroordeeld (dat zou hem dus 25 jaar later nog eens overkomen) en verdwijnt in de gevangenis van Leuven.

Laten we hier even stoppen. Dit is namelijk het verhaal vanuit het perspectief van de Belgische wet. Als je ditzelfde verhaal bekijkt vanuit een flamingantisch standpunt, dan zie je iets heel anders. Dan zie je een pedagoog met een enorm redenaarstalent (en een luide stem) die geleidelijk en onder invloed van de ongelijkheid van de Vlaming tegenover het dominante Franstalige deel van de bevolking, de Vlaamse emancipatiestrijd gaat steunen en na aanvankelijke bereidheid om te vechten voor een vrij Vlaanderen binnen een unitair België

tot de conclusie komt dat die droom nooit zal uitkomen en kiest voor een onafhankelijke staat. Vervolgens zie je de meest prominente activist zijn overtuigingen voluit verdedigen voor de rechtbank, die deze ‘zuivere idealist’ onherroepelijk veroordeelt tot de strop.

De Vlaamse eis monddood gemaakt... Is dit soort retoriek tegenwoordig voorbehouden aan mensen die vooral in naam het Vlaams belang behartigen, tijdens en vlak na de Grote Oorlog vond het ook ingang bij een groep van jonge intellectuele kunstenaars die – in tegenstelling tot Borms – socialistische of zelfs communistische sympathieën hadden. Er ontstond een soort cultus waarin Borms soms goddelijke eigenschappen werden toegevoegd. De gevoelscommunist en *minor poet* Geert Pijnenburg wierp zich, in een bundeltje dat geheel aan zijn Messias was gewijd, zelfs op als zijn apostel. Ook Gaston Burssens liep hoog op met Borms. Hij zag in deze opperflamingant een gevallen strijder voor de rechtvaardigheid. In *Piano* (1924) – de bundel die Paul van Ostaijen ervan overtuigde dat er naast hem in Vlaanderen nog iemand rondliep die zich met goed fatsoen dichter mocht noemen – behandelde hij in één trilogie de vermoorde socialist Jean Jaurès en Rosa Luxemburg en de gekerkerde nationalist August Borms.

Voor het gedicht van Burssens is veelbetekend in relatie tot Elsschots ‘Borms’. Beide gedichten gaan namelijk in wezen niet over de persoon Borms, maar over het symbool. Bij Burssens is Borms de onbegrepen martelaar die doelloos gevangen (gevallen) is omdat ‘het volk’ zelfs bij zoveel onrecht onbewogen – ‘met gladde tronies’ – aan blijft modderen. Ook Elsschot gaat het om meer dan de ‘oude krukkenvent’ die werd geëxecuteerd. In de beroemde laatste regels van het gedicht klaagt hij het regime aan dat met Borms het hele Vlaamse volk – en daarmee hun legitieme emancipatiestrijd – heeft vermoord om daarna meteen op te roepen tot weerbaarheid:

Gij dacht, o lijdzaam volk, dat 't gruwelijk getij
der oude tyrannie voor immer was voorbij.
Weet nu dan dat uw stem door niemand wordt
[aanhoord,
zoolang gij stamelend bidt of bedelt bij de poort.

Het gedicht van Elsschot komt niet zomaar uit de lucht vallen. Vanaf de Eerste Wereldoorlog was er in zekere pers en poëzie een krachtig beeld of zelfs een mythe rond Borms ontstaan die kennelijk nog

na de Tweede Wereldbrand het zicht van Elsschot vertroebelde. Natuurlijk was het een geheel andere situatie en het staat buiten kijf dat het van weinig tact – en wellicht zelfs weinig politiek inzicht – getuigt om zo kort na de oorlog iemand met een gedicht te vereren die heeft samengewerkt met een ideologisch totaal verwerpelijke overheerser, maar in de beschouwing van dit gedicht mag de traditie niet worden genegeerd. Het is logisch dat een biograaf op zoek gaat naar de directe aanleiding voor het ontstaan van het gedicht, maar dat zal altijd moeten gebeuren in de context van het gehele verhaal. Te meer omdat er een sterke link met de huidige tijd is. Tegenwoordig zijn protesten tegen het monddood maken van mensen die opkomen voor onbespreekbare belangen van grote delen van de samenleving immers weer aan de orde van de dag. In deze postmoderne tijden laten ‘professionele’ dichters zich in opdracht van een stad of een tv-programma nog wel eens verleiden tot een gedicht over een overleden prins, maar in een officiële bundel zul je geen gedichten over Pim Fortuyn, Theo van Gogh of het vermoorde Vlaams Blok aantreffen. Door de opkomst van het internet heeft tegenwoordig echter iedereen de mogelijkheid om kosteloos te publiceren en daar wordt gretig gebruik van gemaakt. Al gebiedt de eerlijkheid te zeggen dat de veroordeling van het Blok – in tegenstelling tot de verontwaardiging over de twee vermoorde Nederlanders – nauwelijks gedichten heeft opgeleverd. De separatist drukt zich tegenwoordig liever uit in proza. Het is opvallend dat de retoriek in de teksten van deze vermeende erfgenamen van de Vlaamse Beweging in grote mate overeenkomt met de retoriek van de politieke literatuur die in de nasleep van de beide Wereldoorlogen werd geschreven. Ook hier wordt het zogenaamde monddood maken van een ‘democratische’ beweging voorgesteld als een onrechtvaardige daad tegen een onderdrukte groep die niet kan opboksen tegen de machtsmiddelen van de heersende klasse. Het grote verschil is dat de wet inmiddels voor iedereen gelijk is en dat de verontwaardiging van het Blok louter gespeeld is en opzichtig een ander doel dient.

Het gedicht van Elsschot wordt in dit soort discussies, dus ook in deze, graag misbruikt, zoals hier in een bericht gepost op het forum van Radio 1: ‘Willem Elsschot zei het reeds in zijn gedicht “aan borms” – “gij dacht, o lijdzaam volk, dat 't gruwelijk getij der oude tyrannie voor eeuwig was voorbij. Weet nu dat uw stem door niemand wordt aanhoord zoo lang gij stamelend bidt of bedelt bij de

poort.”/ Zoals de Belgische Staat toen een Vlaams-nationalist en kreupele oude man liet doodschieten, zonder scrupules om zo een zinnebeeld van Vlaamse onverzettelikheden te vernietigen zo heeft diezelfde Belgische Staat nu het VLAAMS BLOK monddood gemaakt om een ander zinnebeeld van Vlaamse onverzettelikheden te vernietigen’. Zolang het gedicht van Elsschot niet ten gronde wordt gecontextualiseerd kunnen dit soort van anachronistische geschiedvervalsingen blijven bestaan. Het bagatelliseren van het gedicht of het minimaliseren van de politieke bedoelingen van Elsschot dragen daaraan bij. Een biograaf heeft hierin een grote verantwoordelijkheid. Zijn boek is namelijk het document dat het grootste lezerspubliek zal bereiken. Een ontwijkende verklaring voor het ontstaan van het gedicht ten behoeve van de goede naam van de schrijver, of erger nog ter meerdere eer en glorie van het genie van de vorser, draagt niets bij aan de literatuurwetenschap en levert in maatschappelijk opzicht alleen maar problemen op.

Literatuur

Van Hattem uit zijn kritiek op literatuurwetenschappers die zich bezighouden met de Vlaamse geschiedenis in een artikel naar aanleiding van *Hij was een zwarte*, een verzameling teksten over oorlog en collaboratie rond de gelijknamige reportage van Louis Paul Boon: ‘Een bijdrage tot de Belgische geschiedschrijving’, in: *Boelvaar Poef*, 3 (2003), 4, 32-38. Jan Maniewski’s weerlegging van Van Hattens argumentatie over ‘Borms’ verscheen op 10 november 2004 onder de titel ‘Over de schoonzoon van Elsschot’, in: *Knack*, 34 (2004), 46, 79-83.

De bundel van Geert Pijnenburg is *Apostel, verzen aan en over Dr. Aug. Borms*. Antwerpen 1924. Elsschots ‘Borms’ is te vinden in *Verzen*. Ed. Peter de Bruijn e.a. Amsterdam 2004 (Volledig werk, 10), 35-36.

Het geciteerde bericht op het Radio 1-forum (www.radio1.be/forum) werd op 9 november 2004 gepost door Louis Beelen.

De heer De Bruyne

Willem Dolphyn

Er zijn zo van die figuren die het aardse bestaan kleurloos dorworstelen en die eigenlijk meer verdienen, al was het maar wegens hun originaliteit, en die zonder dat ze het zelf weten voortleven door

model te staan voor iets of iemand anders. Alfons De Ridder – Willem Elsschot – heeft zo iemand gebruikt in zijn roman *Kaas*, en wel als model voor Van Schoonbeke, die Laarmans in dat boek regelrecht naar een klein drama leidt. Ik heb die Van Schoonbeke persoonlijk nog gekend. De heer De Bruyne, of beter nog meester De Bruyne, door de kennissen advocaat De Bruyne genoemd, want hij was advocaat, was een ietwat geblokte, vrij corpulente man van middelbare grootte, altijd gekleed in een driedelig pak, ontsierd door hier en daar wat vlekken. Hij woonde in de Venusstraat te Antwerpen op het adres waar nu de ABA (American Belgium Association) gevestigd is, een statig mooi herenhuis uit de late zestiende eeuw waar ooit nog de weduwe van Graaf Hoorn na diens executie te Brussel naartoe werd verbannen. Het huis straalde rust uit en was grotendeels onbewoond, want advocaat De Bruyne verplaatste zich amper en verbleef hoofdzakelijk in twee kamers. De ene was die waar hij zijn vrienden ontving, onder anderen de schrijver Willem Elsschot, de piepkleine dokter Canivet en de gewezen loodgieter John Smits, die zijn verzameling antieke wapens onderhield. Zijn tweede kamer was zijn slaapkamer. Er was ook nog zijn kabinet, waar hij nooit kwam omdat hij zijn praktijk als advocaat niet meer waarnam. Zijn reputatie was verdragend, waarschijnlijk door zijn afkomst. Hij was zeer invloedrijk bij vooraanstaande en belangrijke lui.

Verder was er het ganse gelijkvloers van het huis, drie reusachtige kamers die werden ingenomen door een waardevolle en unieke verzameling middeleeuwse wapens, zwaarden, harnassen, schilden, pistolen en zowat alles wat uitgevonden werd om elkaar naar het leven te staan. Merkwaardig toch dat die moordtuigen zo prachtig werden versierd, zodat men zelfs vergat waarvoor ze moesten dienen. Het is die verzameling die me door toedoen van mijn grootvader Willem Elsschot tot bij hem heeft gebracht. Ik mocht de verzameling bekijken, betasten en tekenen, tekeningen waarmee mijn grootvader pronkte bij de vrienden aan huis van advocaat De Bruyne. Elke woensdag was daar de wekelijkse vergadering waarvan sprake in *Kaas*. Die dag was voor mij een hoogdag. Ik herinner me ook nog een vage verschijning die door

Willem Dolphyn (1935) is de zoon van Anna De Ridder, dochter van Willem Elsschot, en Vic Dolphyn. Net als zijn vader is hij kunstschilder. De laatste jaren heeft hij zich vooral toegelegd op stillevens.

◀ Georges De Bruyne, in driedelig grijs, als middelpunt van de tafel (collectie Willem Dolphyn).

het huis dwaalde, een vrouw van tijdloze ouderdom, een beetje kleurloos zowel wat haar teint betrof als haar inhoud. Ze werd altijd gevolgd door een ruwharige, even tijdloze hond, een fox geloof ik, of toch iets dat ervoor moest doorgaan.

Daarmee werd telkens dezelfde grap uitgevoerd: die hond moest mooi gaan zitten, waarna een klontje suiker op zijn neus werd gelegd waarnaar de hond erbarmelijk en vol verlangen keek. Hij mocht er tot nader order niet aankomen, want men had er immers bijgezegd dat dat klontje van een Duitser kwam en niet mocht worden genuttigd. De marteling nam een einde na de verlossende woorden 't Is van een Engelsman'. Hierbij haalde iedereen zijn beste lach boven, advocaat De Bruyne keek dan met voldoening rond, waarna de vrouw met de hond in het niets verdween. Ik heb nooit geweten of die vrouw zijn echtgenote was of een half vergeten maîtresse. Dat advocaat De Bruyne een dierenvriend was viel wel op door de talloze katten die ronddoelden in het huis, dat zag en rook men in alle hoeken van de kamer, de katten manifesteerden zich zoals het hoort. Zij lieten hun sporen na, vooral de katers. Tot grote verbazing van iedereen mochten zij mee uit het bord van de meester eten, er werd niet het minste ondernomen om dat te verhinderen. Ik denk dat Willem Elsschot, die ook een dierenvriend was, dat niet echt kon smaken en vond dat het net iets te verging. Veel zei hij er niet over maar toch heb ik hem

eens 'merkwaardig...' horen mompelen, en wie hem kende wist wat dat betekende.

Advocaat De Bruyne had waarschijnlijk last van jicht, want hij liep voortdurend met een koperen ketting rond zijn middel, rotsvast overtuigd van de geneeskraft door afzetting van het kopersulfaat, een geloof dat men ook terugvond bij oude zeelui die daarom een koperen ring droegen die als oorbel functioneerde. Het belette hem echter niet royaal porto te drinken uit een grote, bijzonder mooie zeventiende-eeuwse romer. Bij de vergaderin-

gen zat hij altijd aan het hoofd van een enorme langwerpige eiken tafel waarop een prachtig Perzisch tapijt was gespreid. Het licht was veeleer gedempt door de halfgesloten kelims die langs beide zijden van de vensters hingen. Een van de zeldzame hedendaagse objecten die aanwezig waren was de telefoon, die door Elsschot werd gebruikt bij het verlaten van de vergadering om een taxi op te roepen. Naast die telefoon stond een doosje dat vijf frank afdwong van de beller, en advocaat De Bruyne zag erop toe dat men zich aan die regel hield. Vergat men het, dan werd de aandacht van de dader ogenblikkelijk op het doosje gevestigd met de woorden 'als je het doosje mocht zoeken, het staat naast de telefoon'.

Aan alles komt een eind. Toen ik op zekere dag 's middags naar huis kwam van de Academie voor Schone Kunsten, zag ik een reusachtige verhuiswagen met Nederlandse nummerplaat voor de deur staan. Ze waren zijn verzameling, die hij had verkocht, aan 't inladen. Enkele dagen later was advocaat De Bruyne dood.

In memoriam

Ida De Ridder

Ter herinnering aan
mijn broer Jan De Ridder
Antwerpen, 24 maart 1917 – Parijs, 24 april 2005

Vroeger, heel lang geleden, was het leven één groot feest. Immers: Jan is er altijd, de zon schijnt altijd, de lucht is altijd blauw. Ik ben nooit alleen: waar ik ben, is hij ook. Er is 'wij' en er zijn de anderen. De buitenwereld noemt ons 'les inséparables', wat wij niet begrijpen. Jan is mijn enige speelkameraad: zonder hem heeft de tuin, het strand, de straat niets aantrekkelijks. Onze wereld wordt bewoond door leeuwen, straatwalsen, zonnesteek en machines: een eigen sprookjesland. Jan is mijn alter ego. Klikken, afgunsten, ruzie maken blijven onbekende begrippen.

Toen wij in 1921 de Lemméstraat veroverden, vond Jan de geschikte naam voor de nieuwe woonst: 'het Witte Huis'. Het stak helder af tussen de andere woningen door de in bleke steen gezette gevel en het witgeschilderde houtwerk. Die doopnaam werd door eenieder aanvaard, gebruikt en vereeuwigd in Elsschots brief van 13 juli 1921 aan zijn oudste zoon Walter.

De jongste twee kinderen – de anderen moeten naar school – neemt moeder overal met zich mee: in het centrum boodschappen doen, bezoeken aan onze Engelse tante Rose en oom Gust, en ook naar Parijs... Daar woont tante Ida, moeders enige zus, met oom John. Als een echte Parijzenaar kan

▲ Achterbroeck, 1927 (collectie Erven Elsschot). Willem Elsschot en zijn vrouw Fine, omringd door (van boven naar onder en van links naar rechts) Adèle, oom John Sherrington, Anna, Ida en Jan.

Jan het adres opdreunen: 'rue Lecourbe quarante cinq'. Je weet maar nooit! Moeder gaat met ons naar de bioscoop, waar in de namiddag een schelmenepisode wordt gedraaid, speciaal voor kinderen: *Les aventures de Jean Cartouche*. Moeder vertaalt alles wat Jean Cartouche zegt en zo wordt Jan, ook in de genoemde brief aan Walter, Jan

▲ De familie De Ridder op het strand (collectie Erven Elsschot). Van boven naar onder en van links naar rechts: Tante Ida Scheurwegen, Anna, Fine, Walter, Elsschot, Ida en Jan met hond Boly, Willem.

▲ Jan De Ridder, 'l'Adonis de la mer' (collectie Erven Elsschot).

▲ Jan De Ridder (links) met zijn broers, augustus 1935 (collectie Erven Elsschot).

Cartouche! *Le Petit Larousse Illustré* meldt over Jean Cartouche (1693-1721): 'chef célèbre d'un bande de voleurs, né à Paris; il fut roué vif en place de Grève. Son audace et son habileté sont restées légendaires'. Het liefst gaat moeder met haar zus, en dus ook met ons, naar het grootwarenhuis Les Galeries Lafayette, waar de twee vrouwen van nog geen veertig dromen van de extravagante jurken en de excentrieke hoeden in alle maten en voor elke gelegenheid, die in eindeloze *rayons* staan uitgesteld. 'Het bos van de hoeden' noemt Jan deze doolhof. De zusjes passen, keuren en bewonderen elkaar eindeloos, maar wij vervelen ons. Tot Jan op het idee komt hen te imiteren. Hij kiest een prachtstuk uit met een afhangende boord en een breed zwart lint dat hem tot op de heupen reikt. Wij lopen achter het duo aan, dat de verkleedpartij eerst bij de uitgang bemerkt!

Aan die heerlijke tijd van steeds samenzijn komt abrupt een einde: Jan moet naar school! De ganse dag blijf ik verweesd achter in een grijze verlatenheid tot moeder en ik hem gaan afhalen aan de grote poort van een troosteloos gebouw in de Louisastraat in Antwerpen. Opgewonden vertelt Jan over een meester die hij 'de razende rosse moustache' noemt. Dat begrijp ik pas als ik de meester zie: een kleine heer met een knalrode snor en pikzwart hoofdhaar. Het 'razende' doelt op de ordehandhaving in een klas van meer dan veertig jongens!

Tijdens de vakantie is er niets dat ons scheidt. Aan zee bouwen we samen zandkastelen, leggen samen dammen aan tegen het opkomend tij en gaan samen op strooptocht in een naburige boomgaard met heerlijke appels. Wij zijn nooit alleen, altijd en overal zijn we samen: een onverwoestbare twee-eenheid is gesmeed.

Plots komt er een eind aan die eindeloze kindertijd. Jan vindt echte kameraden en ik een vervangbroer: mijn eerste vriendje. Jan wordt een knappe, atletische kerel. De meisjes zijn dol op hem en hij op hen. Lachend noemt hij zichzelf 'l'Adonis de la mer'. Dan vindt hij de vrouw van zijn leven: Mia Parmentier. Zij is bloeidmooi, zonder eigenwaan en met veel *spirit*. Ze trouwen en gaan in Parijs wonen, waar Jan bij oom John werkt. De jaarlijkse vakantie in Sint-Idesbald brengt ons telkens weer samen. Onze kinderen begrijpen elkaar opperbest, al spreekt zijn zoon Frans en mijn dochter Antwerps. Zij vertelt hem haar eigen verzonnen sprookjes, waar hij ademloos naar luistert, verwoord in een eigenaardig mengtaaltje dat zij alleen begrijpen. Hier geen leeuwen en zonnesteek, maar 'trois snottebellen vivants': niet zo heldhaftig, maar zeker zo intrigerend.

Het leven wordt te druk en wij zien elkaar minder en minder. Maar de band, gesmeed in die heerlijke kindertijd, blijft. Hij heeft drie zonen: Jacques (°18 november 1951), Bruno (°8 december 1955), Patrick (°5 september 1963), en vier kleinkinderen: Julien, Arnaud, Charlotte en Lea. Uit zijn talrijke brieven blijkt dat hij verschillende pogingen onderneemt om het werk van Willem Elsschot

Ida De Ridder (1918) is de jongste dochter van Willem Elsschot. In boekvorm publiceerde zij over hem *Willem Elsschot*,

mijn vader en Willem Elsschot en de piano.

in vertaling te laten verschijnen: tevergeefs. Eindelijk komt er een doorbraak. Wij geven in 1987 aan uitgeverij Querido de volmacht tot 'exploitatie' van Elsschots werk. Schier onmiddellijk wordt resultaat geboekt: in 1988 zijn Suhrkamp en in 1989 Penguin Books het eerst geïnteresseerd, beide met de vertaling van *Villa des Roses*. Schoorvoetend volgt Kaas in het Italiaans bij Iperborea, en ga zo maar door. Jan is opgetogen.

Mia wordt ziek: een pijnlijke, slepende, verraderlijke ziekte. Jans brieven getuigen over deze dramatische periode. Hij verzorgt zelf zijn vrouw gedurende vele maanden. Als zij dan ook nog dementeert, is Jan helemaal wanhopig, radeloos. Bij haar dood op 2 februari 2002 verstikt hij, ontroostbaar, in zijn verdriet. Wanneer hij na een jaar zijn evenwicht hervindt, blijft hij een gebroken man. Zijn longproblemen worden niet gebaat door medicatie. Een zuurstofapparaat zal hem nog twee jaar lang overal volgen. Hij blijft gehecht aan het leven. Hij leest veel over kunst en geschiedenis. Soms vraagt hij me een boek te zenden, onder andere *In eindeloze verscheidenheid. Een historisch fresco van Vlaanderen* door Patricia Carson. En hij luistert naar de Grote Trooster: Bach, en naar zijn jeugdidool: Armstrong. Toen ik hem voor het laatst bezocht aan zee in Sint-Idesbald, waar hij gewoontegetrouw ieder jaar zijn vakantie doorbracht met zijn zonen, was hij wel zwak en fragiel, maar zoals steeds welgemoed en geestig. Hij vertelde me een reeks persoonlijke herinneringen aan moeder en vader, details die ik niet kende en die me nu nog dierbaarder zijn. Met de belofte elkaar dit jaar nog terug te zien, vertrok ik hoopvol. Zijn toestand leek gestabiliseerd. Onverwacht eiste het ziekenhuis hem op. Hij herstelde en trok zich terug in een rusthuis te Poissy.

Toen ik hem op 24 april mijn laatste brief zond, waarin ik plannen maakte om hem ook dit jaar aan zee op te zoeken, was hij reeds overleden. Zijn kinderen waren op bezoek, want het was zondag. Rond vier uur maande hij hen aan te vertrekken, want de weg naar huis was lang en hij was moe. Toen de jongens thuiskwamen, had het doodsbericht hen achterhaald. Hij stierf in zijn slaap, zonder doodsstrijd, zonder angst en met hoop op morgen.

Samen zijn we verheerlijkt in *Kaas*, een roman die nu de wereld veroverd. Wáár hij ook gelezen wordt, in Japan of in Brazilië, in Finland of in Spanje, broer en zus blijven onlosmakelijk met elkaar verbonden: de pientere Jan en Ida, de kaasboerin voor altijd, en voor nog heel lange tijd, want *Kaas* is tijdloos.

Literatuur

De genoemde brief aan Walter De Ridder verwerkte Elsschot later in het eerste hoofdstuk van *De Leeuwentemmer* (1940). Zie daarvoor de 'Proeve van omwerking van waarheid tot verdichting' die als 'Aanhangsel' is opgenomen in Frans Smits, *Willem Elsschot. Zijn leven, zijn werk en zijn betekenis als prozaschrijver en dichter*. Tweede druk. Brussel 1952, 132-144.

Elsschottiana

Maria Van Dam

En zo kwam hij terecht bij een omgebouwde vrachtboot die hij omdoopte tot de Maria Van Dam. 'Dat is een personage uit de ontroerende novelle *Het Dwaallicht* van Willem Elsschot, die ik zeer bewonder. Maria Van Dam is een zakkennaaster, waar enkele Pakistaanse [sic] zeelui verliefd op worden. Ze gaan naar haar op zoek, maar vinden haar niet. Het is een allegorie voor de zoektocht naar de vrouw die je nooit vindt. En dat geldt ook voor het reizen: je mag niet vinden, je moet altijd blijven zoeken'.

'Michiel Hendryckx trekt van Vlaanderen naar Bourgogne'. In: *De Standaard* (7 januari 2005).

'Het is een eer verstript te worden'

Ik vind het wel schandalig dat de stripwereld vaak als ondergeschoven kind van de literatuur benaderd wordt. Je kan Willem Elsschot niet vergelijken met Hergé of Vandersteen. Zij zijn artistiek niet minderwaardig: het beeldverhaal zou een aparte en evenwaardige discipline moeten zijn.

Tom Lanoye, 'Het is een eer verstript te worden'. In: *Het Volk* (8 januari 2005).

'Als orgelpunt van Antwerpen Wereldboekenstad'

Als minister Anciaux nog eens een gratis boek uitdeelt, laat dat dan *Het Dwaallicht* zijn. Als orgelpunt van Antwerpen Wereldboekenstad. Zodat we zouden praten over het verhaal van Laarmans, die luistert naar de verhalen van zijn drie rijstkakkers.

Zodat we zouden kunnen beseffen hoe relatief en hoe essentieel elk verhaal is. Inderdaad een dwaallicht. Zoals u weet vinden de Afghanen hun Maria Van Dam niet, maar troosten Laarmans met de troost van de literatuur: 'Maar zij is als een beeld dat men in 't water ziet. Als men het grijpen wil is er niets. Of zoals de lichten in het moeras. Men kan ze nalopen, doch men achterhaalt ze niet. Maar u hebt uw best gedaan, Sir.'

Ronald Soetaert, 'Ik lees dus ik ben'. In: *De Standaard* (24 januari 2005)

Willem Elsschot en Rotterdam

Op geen enkele manier is Rotterdam eenduidig te beschrijven, zoals steden als Amsterdam, Utrecht en Antwerpen dat wel zijn. Dat komt door het bombardement in de Tweede Wereldoorlog, dat het hart van de stad verwoestte en Rotterdam voor goed opsplijste in het Rotterdam van voor en van na de oorlog. Ook nu nog speelt deze gebeurtenis een rol in het bewustzijn van de stad. Straatnamen herinneren aan dat andere Rotterdam, maar de straten zelf hebben vaak een totaal andere loop gekregen. Een wandeling door het Rotterdam van Elsschot is niet mogelijk. Willem Elsschot in Rotterdam? Ja, tussen 1908 en 1912 woonde hij in de Snellinckstraat, eerst op nr. 7, toen op nr. 22 en ten slotte op nr.49a. Hij was als Alfons De Ridder naar Rotterdam gekomen en werkte bij een scheepswerf in Schiedam. Hij verliet Rotterdam als Willem Elsschot, de schrijver van *Villa des Roses* (in boekvorm verschenen in 1913). Deze debuutroman over de tragikomische ontwikkelingen in een Parijs' pension zou het begin worden van een klein maar imposant oeuvre. Alleen een plaquette naast de deur van de Snellinckstraat 49a, die in 1962 door Elsschots zoon Walter werd onthuld, herinnert aan de Rotterdamse jaren van Willem Elsschot.

Frank van Dijk, 'Willem Elsschot en Rotterdam'. In: *Schrijven* (juni 2005), jrg. 9, nr.3.

COLOFON

Deze editie van de nieuwsbrief *Achter de schermen*, uitgegeven door het Willem Elsschot Genootschap v.z.w., verscheen in augustus 2005 in een oplage van 800 exemplaren, bestemd voor de leden van het W.E.G. en de pers.

Lezersservice

<http://www.weg.be>
info@weg.be

Bank

België: KBC Bank - Antwerpen
409-8578841-11
Nederland: ABN AMRO BANK - Breda
53.28.777.13

Secretariaat

Lijsterbeslaan 6 • B-2920 Kalmthout • België
tel. & fax: 03/666.78.70

Redactie

Koen Rymenants (koen.rymenants@arts.kuleuven.be)
Cyriel Van Tilborgh (cyriel.van.tilborgh@skynet.be)

Bestuur

Voorzitter: Cyriel Van Tilborgh
Vice-voorzitter: Vic van de Reijt
Bestuursleden:
Jan Maniewski
Walter Mees
Yvan De Roover
Janny Nijhof
Secretariaat Benefietdiner: Ann De Rammelaere
Verslaggeving: Erika Pelemans
WEG-fotograaf: Alain Giebens (alain.giebens@skynet.be)

Sponsors W.E.G.

Athenaeum - Polak & Van Gennepe (Querido)
Atmosphere
Uitgeverij Bas Lubberhuizen
Canvas
De Groene Amsterdammer
De Morgen
De Standaard
DiaLogica - Equilibris
Ernst & Young
Gazet van Antwerpen
Groep C & Slangen
Het Belang van Limburg
Het Parool
KBC Bank en Verzekering
Knack Weekend
Lessius Hogeschool
Synovate Censydam Institute
Vlaams Fonds voor de Letteren
Vrij Nederland
VVL BBDO